

Asia: VN/24194/2023

Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi rikoslain 17 ja 20 luvun muuttamisesta (väkivaltakuvauksen ja lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapitoa koskevat kriminalisoinnit)

Lausunnonantajan lausunto

Väkivaltakuvauksen hallussapito

Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan ehdotetulla muutoksella ” – – pyritään vaikuttamaan lasta seksuaalisesti esittävien kuvien ja väkivaltakuvausten kysynnän ja tarjonnan vähentämiseen ja edelleen siihen, ettei kukaan joutuisi seksuaaliväkivallan tai raa’an väkivallan kohteeksi kuvamateriaalia valmistettaessa.” Tätä tavoitetta kukaan tuskin vastustaa. Ongelmaksi kuitenkin jää, että osaltaan tämä(kin) hallussapitokriminalisointi murentaa sitä perustuslakivaliokunnan perusteltua lähtökohtaa, jonka mukaan hallussapito kriminalisointeihin on suhtauduttava kriittisesti ja niihin voidaan turvautua vain poikkeuksellisesti. Problematiikkaa korostaa se, ettei väkivaltakuvauksen hallussapitoa ole säädetty rangaistavaksi muissa Pohjoismaissa ja hallituksen esityksen luonnoksen mukaan rangaistussäännös on hyvin poikkeuksellinen myös muualla Euroopassa.

Mitä ovat ne poikkeukselliset tekijät, joiden vuoksi Suomessa on kriminalisoitava myös raakaa väkivaltaa sisältävän materiaalin hallussapito? Jo nyt on vankeusrangaistuksen uhalla kriminalisoitu muun muassa väkivaltakuvauksen levittäminen ja saatavilla pitäminen (RL 17:17), joten aivan helppoa ei ole perustella uskottavasti sitä, että sakkorangaistuksen sisältämä väkivaltakuvauksen hallussapito on välttämätön kriminalisointi väkivaltakuvausten kysynnän ja tarjonnan vähentämiseksi.

Perustuslakivaliokunnan korostamaa kriittistä suhtautumista voidaan perustella myös rikosoikeussystemaattisesti. Erilaiset hallussapidon kriminalisoivat tekemuodot voivat tyypillisesti olla hankalia tunnusmerkistöjä esimerkiksi rikoksen tekoaikaan, rikoksen vanhentumiseen, rikosten yksiköintiin ja vastaaviin tekijöihin liittyvistä syistä. Tästä myös seuraa, että hallussapitokriminalisoinnit voivat soveltamiskäytännössä johtaa kriminaalipoliittisesti

epättydyttäviin lopputuloksiin, kun rangaistusvastuu voi konkretisoitua pitkänkin ajan kuluttua ja joissakin tilanteissa myös hiukan ennakoimattomasti.

Täysin ongelmatonta ei ole sekään, että esimerkiksi ehdotettu hallussapidokriminalisointi tekisi ihmisillä tällä hetkellä mahdollisesti laillisesti hallussa olevista väkivaltakuvauksista laittomia. Hallituksen esityksen luonnoksessa (luonnoksen sivu 27) on lähdetty siitä, että laitton materiaali on hävitettävä lain voimaantuloon mennessä. Tämä on sinänsä perusteltu lähtökohta, mutta ehdotettu säännös on jäämässä sen verran avoimeksi, ettei sen perusteella ole aivan helppo päätellä, mitkä väkivaltakuvat olisi syytä hävittää ennen lain mahdollista voimaantuloa.

Myös hallussapidon merkityssisältö on jäämässä jossakin määrin epäselväksi. Esimerkiksi hallituksen esityksen luonnoksen mukaan nyt ehdotettu hallussapidokriminalisointi ”– soveltuisi hallussapitoon, mutta ei pääsyn hankkimiseen kuviin tai kuvatallenteisiin – tiedon vastaanottaminen kuva- ja kuvatallenteita katselemalla olisi sallittua, mutta niiden hallussa pitäminen olisi rangaistavaa.”

Esimerkiksi rahanpesukriminalisoinnissa on lähdetty siitä, että hallussapidoksi riittää, että tekijällä on rikoshyötyyn kohdistuvaa määräysvaltaa. Rahanpesuun syylistyminen ei siis edellytä sitä, että rikoshyöty olisi tekijän hallussa fyysisesti tai bitteinä, kuten tekijän virtuaalilompakossa olevana omaisuutena. Suhtaudunkin kriittisesti siihen, että pääsyn hankkiminen kuviin tai kuvatallenteisiin tai erilaisten kuvatallenteiden katseleminen on sallittua, kunhan kuvia ei tallenna esimerkiksi omaan puhelimeen. Rajanveto (puhelimessa vai serverissä) vaikuttaa nykyteknologian näkökulmasta varsin keinotekoiselta, vaikka se voisikin olla rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja rangaistusvastuun ennakoitavuuden näkökulmasta perusteltua.

Pelkkien ongelmien esiin nostamisen lisäksi on syytä pyrkiä rakentamaan kritiikkiin. Siksi muutama selkeämpi ehdotus jatkovalmistelussa pohdittavaksi:

1) Voisiko hallussapidon merkityssisältöä pyrkiä vielä täsmentämään? Olisiko mahdollista puhua jopa tunnusmerkistössä ”määräysvallasta” esimerkiksi seuraavasti: ”Joka oikeudettomasti pitää määräysvallassaan kuvaa tai kuvatallennetta –”? Tämän ehdotuksen ongelma on tietenkin se, että rikoslaissa tyypillisesti puhutaan hallussapidosta, mutta määräysvaltaa korostamalla voitaisiin pyrkiä ylittämään teknologista ja sen kehittymisestä tulevat haasteet (eli se problematiikkaa, joka sisältyy siihen, että teon rangaistavuus pyritään rajaamaan lähinnä kuvien tallentamiseen). Tai voisiko ehdotettuun tunnusmerkistöön kuitenkin sisällyttää tarkoitustahallisuutta korostavan elementin (kuten lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidossa on tehty)? Joka tapauksessa ehdotan, että hallussapidon määritelmää vielä pohditaan ja täsmennetään jatkovalmistelussa. Näin siksin, että lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapito on tietyn edellytyksin rangaistavaa ilman laitteelle tallentamista (vuoden 2023 alusta voimassa ollut RL 20:21.1:n 2 kohta). Miksi sananvapaus (katso luonnoksen sivu 26) puoltaisi sitä, ettei samaa logiikka pitäisi noudattaa kuvissa, joissa lapsiin kohdistuu poikkeuksellisen raakaa väkivaltaa?

2) Kokonaisuutena arvioiden rangaistavuuden ala vaikuttaisi jäävän aika epäselväksi – tarkoitan siis kokonaisuutta, jossa ensiksi määritellään kielletty menettely (ehdotetun tunnusmerkistön ensimmäinen virke) sekä sen jälkeen siitä tehtävät poikkeukset (ehdotetun tunnusmerkistön toinen virke). Olisiko jatkovalmistelussa mahdollista konkretisoida vieläkin useammilla esimerkeillä sitä, minkälaiset väkivaltakuvastot on tarkoitus kriminalisoida? Samalla voisi pohtia muutamia lainkonkurrenssiin liittyviä kysymyksiä. Onko esimerkiksi tarkoitus, että kännyllä kuvatusta pahoinpitelystä (ja minkälaisesta pahoinpitelystä?) rangaistaisiin tulevaisuudessa pahoinpitelyn lisäksi väkivaltakuvauksen hallussapidosta? Tähän teemaan sisältyy myös hankalia jälkikonkurrenssikysymyksiä.

3) Rangaistukseksi väkivaltakuvauksen hallussapidosta on ehdotettua sakkoa. Tämä koskisi myös tilanteita, joissa kuvataan raakaa lapseen kohdistuvaa väkivaltaa. Käsittääkseni oikeuskäytännössä on aikaisemmin voimassa olleen lain mukaan käsitelty kohtalaisen lieviäkin tilanteita sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvanhallussapitona. Nykylain mukaan tämänkaltaisesta teosta rangaistusasteikko on sakosta kahteen vuoteen vankeutta (vuoden 2023 alusta voimaan tullut RL 20:21). Lasten suojelu seksuaaliselta hyväksikäytöltä, lasten seksuaalinen itsemääräämisoikeus sekä seksuaalinen koskemattomuus ovat tärkeitä oikeushyviä, mutta tärkeää on myös lapsen hengen ja terveyden suojelu. Suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta voisikin vielä pohtia, onko väkivaltakuvauksen hallussapidosta ehdotettu rangaistus (sakkoa) oikeudenmukaisessa suhteessa verrattuna lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapitoon (sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta). Tähän kysymykseen on perusteltua kiinnittää huomiota siksikin, että hallituksen esityksen luonnoksessa ehdotettua väkivaltakuvauksen hallussapitokriminalisointia vaikutetaan perusteltavan ensisijaisesti lasten oikeuksilla.

Törkeä lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapito

Aikaisemmassa hallituksen esityksessä eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi (HE 13/2022 vp) tai asian eduskuntakäsittelyssä ei ole katsottu tarpeelliseksi säätää törkeää tekemuotoa lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidosta. Sen sijaan rangaistusasteikkoa korotettiin siten, että kun aikaisemman lain mukaan rangaistukseksi voitiin tuomita sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi, nykyisin rangaistusasteikko on sakosta kahteen vuoteen vankeutta. Uusi seksuaalirikoslainsäädäntö ja siihen liittyvät rangaistusasteikot tulivat voimaan vuoden 2023 alussa eli vasta muutama vuosi sitten.

Oletan, että hallussapitokriminalisoinnin törkeä tekemuoto jäi vuonna 2023 kriminalisoimatta osin sen vuoksi, että perustuslakivaliokunta on yleisemminkin suhtautunut kriittisesti hallussapitokriminalisointeihin. Tästä seuraa, ettei ehdotus törkeän tekemuodon säätämiseksi ole nytkään välttämättä täysin ongelmaton, vaikka lähtökohtaisesti rikoslainsäätäjän liikkumavara esimerkiksi rangaistusasteikoissa on laaja.

Sinänsä rikoslain logiikkaan sopii hyvin, että kielletty menettely on perusmuodon lisäksi kriminalisoitu törkeänä tekemuotona. Tekojen porrastaminen (törkeyden mukaan) tukee myös suhteellisuusperiaatteen toteutumista. Ehdotettu rangaistusasteikko (4 kk – 4 vuotta) on kuitenkin ankara, kun huomioidaan, että kyse on nimenomaan hallussapitokriminalisoinnista.

Jatkovalmistelussa voisi olla perusteltua pohtia ainakin seuraavia kysymyksiä:

1) Mitä tarkoittaa erityisen nuori lapsi? Olisiko täysin mahdoton ajatus, että erityisen nuoren lapsen ikä määriteltäisiin suoraan laissa? Asiaa voisi olla perusteltua täsmentää ainakin lain esitoissa.

2) Jos ehdotettu väkivaltakuvauksen hallussapito säädetään rangaistavaksi, voiko samassa tekokokonaisuudessa täyttyä ehdotetun väkivaltakuvauksen hallussapidon lisäksi lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidosta törkeä tekemuoto, jos kuvassa esitetään ehdotetun koventamisperusteen tavoin lapseen kohdistuvaa väkivaltaa (ehdotettu RL 21 a §:n 1 momentin 2 kohta). Vastaus riippune osin tunnusmerkistöille määriteltävistä oikeushyvistä (tunnusmerkistöille lienee eri oikeushyvät?), mutta aivan täysin selvää ei ole, mikä olisi ehdotetun väkivaltakuvauksen hallussapidon (tekijä pitää hallussaan kuvaa tai kuvatallennetta, jossa esitetään raakaa väkivaltaa) suhde ehdotetun törkeän tekemuodon toiseen kvalifiointiperusteeseen (kuvassa esitetään lapseen kohdistuvaa vakavaa väkivaltaa tai lapsen kohtelua erityisen nöyryyttävästi).

Muut huomiot

Luonnoksessa todetaan olevan suotavaa, että ”– – perustuslakivaliokunta antaisi lausunnon ehdotusten suhteesta sananvapauteen ja laillisuusperiaatteen täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimukseen hallussapitokriminalisointien poikkeuksellisuus huomioiden.” Pidän tätä huomiota perusteltuna nimenomaan siksi, että perustuslakivaliokunta on jo lähtökohtaisesti suhtautunut kriittisesti hallussapitokriminalisointeihin niihin sisältyvien lukuisten ongelmien vuoksi.

Tatu Hyttinen
Turun yliopisto